

האם אשבועה **הרא** בלבד, **מיחייב** לכל אחד מארבעת התובעין מחוץ לתובע הראשון, שהרי לכל היתר, לבד מהראשון, לא פירט בשבועתו אלא רק כפר בדבריהם בכלליות. ונמצא שחייב שמונה חטאות, ארבע מהן על ארבע התביעות הנפרדות של הראשון, וארבע, חטאת אחת לכל אחד מהתובעים.

או דלמא, **אכל הרא** ו**הרא** מארבעת התביעות חז-ב של כל חמשת התובעים **מיחייב**, ובסך הכל עשרים חטאות!

תא שמע: דתני רבי חייא — **הרי כאן עשרים חטאות!**

ומדייקת הגמרא: **היכי דמי? אי דפריש** לכל אחד מהתובעין שאינו חייב לו לא פקדון ולא תשומת יד וגזל ואבידה, הרי פשיטא שחייב עשרים חטאות. וכי **רבי חייא, מנינא אתא לאשמעינן?**

אלא לאו, מדובר כאן **דלא פריש** את ארבעת כפירותיו לכל אחד מחמשת התובעין, ובכל זאת חייב עשרים חטאות.

שמע מינה, שהכופר לאחד ומפרט לו את כפירותיו, ואחר כך אומר לשאר התובעים: ולא לך, ולא לך — **פרטא הוי** לכל אחד מהתובעים!

וקשה על זה: **והתני רבי חייא** על מה דקתני במתניתין, היו חמשה תובעין אותו וכל אחד תבעו חיטין ושעורין וכוסמין, **הרי כאן חמש עשרה חטאות!**⁴¹ **ואם איתא**, והרי אם חייב גם על שבועתו הכוללת, **עשרים הויין**, שהרי חייב הוא גם על שבועתו הכללית, לכל אחד מחמשת התובעין אותו?

והתירוק: **האי תנא** שמנה חמש עשרה חטאות, רק **דפרטי**, הכפירות בפרטי התביעה קא חשיב. **דכללי לא קא חשיב**.

וקשה: **והתני רבי חייא** במקום אחר — **הרי כאן עשרים חטאות!** ומדויק מכך שחייב גם על השבועה הכוללת. וקשה למאן דאמר שחייב רק על השבועה המפורטת.⁴²

התירוק: **ההיא** עשרים חטאות, דפרטי נינהו, שחייב לכל אחד מחמשת התובעין על ארבע תביעות שונות — **אפקדון, ותשומת יד, גזל ואבידה!** ולכן חייב עשרים.

בעא מיניה רבא מרב נחמן: היו חמשה תובעין אותי, ואמרו לו: תן לנו פקדון ותשומת יד, וגזל ואבידה שיש לנו בידך! אמר לאחד מהם, שבועה שאין לך בידי פקדון, תשומת יד, גזל ואבידה. ולא לך, ולא לך, ולא לך? — מהו?

41. דברי רבי חייא נאמרו לגבי שבועת העדות. כי על שבועת העדות חייב קרבן חטאת ואילו בשבועת הפקדון מתחייב קרבן אשם. תוספות לעיל?

ועל זה תירצה הגמרא, שמדובר בחמשה אנשים וארבע תביעות. אך עדיין קשה למאן דאמר שחייב אכללי, אמאי לא החשיבן רבי חייא?

וישב הריטב"א, שטעמו של רבי חייא שלא

42. כך פירש רש"י את קושית הגמרא. אולם הריטב"א פירש שקושיא זו הוקשתה גם למאן דאמר שחייב גם על השבועה הכוללת. שהרי רבי חייא עצמו אמר לעיל שחייב רק חמש

וכוסמין שיש לי בידך! אמר לו, שבועה שאין לך בידי חייטין! ואשתכח, דחייטין הוא דלית ליה [ונמצא, שחייטין אין לו בידן] הא שעורין וכוסמין אית ליה, — דפטור מקרבן שבועה, דכי אישתבע אחייטין, אקושטא משתבע! [מכיון שנשבע על שאין בידו חייטין — אמת נשבע].

והנמשל הוא, כאשר תובע אדם אנסת ופיתית את ביתי, כוונתו היא בעיקר התביעה — לקנס. על אף שבכלל תביעתו יש גם ממון של בושת ופגם. ונמצא ששבועתו על קנס היא, שפטור עליה מקרבן.

אמר ליה אביי — מי דמי? התם, בחייטין קא כפר ליה, בשעורין וכוסמין לא כפר ליה.

שנינו במשנה: אמר האב לאונס או המפתה אנסת [או] ופיתית את בתי — רבי שמעון פוטר! ⁴³

אמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן: מאי טעמא דרבי שמעון שפוטר? והרי בכלל שבועתו הווי גם בושת ופגם שהן תביעות ממון?

ותירץ: הואיל ועיקר תביעתו, קנס הוא תובע! ⁴⁴

אמר רבא: אתן משל לדבריו דרבי שמעון, למח הוא דומה —

לאדם שאמר לחבירו: תן לי חייטין ושעורין

הפקדון נוהגת בפני בי"ד ושלא בפני בי"ד. ואפילו רבי מאיר מודה כי אף שמושבע על ידי אחרים אינו אלא אלא בבי"ד, מכל מקום הנשבע מפי עצמו, נשבע אף שלא בפני בי"ד. והלוא משנתנו עוסקת במושבע מפי עצמו, שהרי ענה אמן. ואם כן, כיון דהיכא שמודה שלא בפני בי"ד — חייב, מדוע לא יהא חייב על כפירתו, והלוא כפר בתביעה שהיה מתחייב עליה על פי עצמו?

44. הקשה הריטב"א: הרי ודאי יש בתביעתו אף בושת ופגם, שהרי בטענת "אנסת ופיתית" תובע כל מה שכלול בזאת, והיינו אף בושת ופגם? וביאר, שהקנס הוא התשלום שנאמר כפרשת האונס והפיתוי. דאונס ופיתוי מחייבים קנס. אולם, חיוב בושת ופגם נלמד מדרשא "תחת אשר עינה" ויסוד חיוב זה הוא מדין "החובל בחבירו" ולא דוקא מדין האונס והמפתה. ועל כן כאשר תובעו "אנסת ופיתית" — תובעו קנס של אונס ופיתוי.

החשיב את חיובי השבועות הכוללות, הוא משום שלא נקט דין השנוי במחלוקת. ויש מי שהקשה על כך, שהרי מחלוקת זו היא מחלוקת אמוראים, ואיך יתכן לומר שרבי חייא שהיה תנא, לא נקט דבר שאמוראים נחלקים בו? אמנם הר"ח ביאר, שאכן ממימרא דרבי חייא מוכח כמאן דאמר שחייב אפרטי. אולם מאן דאמר "אכללי" לא מצא סיוע לדבריו. ורבי חייא סובר כמאן דאמר אפרטי.

43. וטעמו של רבי שמעון נתבאר במשנה, והוא, משום שאינו משלם קנס על פי עצמו. ופירש רש"י שם, כיון דאי אודי לא מיחייב, כי כפר נמי, לאו ממונא קא כפר ליה. שיטת הב"ח והסמ"ע מובאת ב"תרומת הכרי"י סימן א, שהמודה בקנס מחוץ לבי"ד, כיון שאינו נפטר על ידי הודאתו, שהרי לא הודה בפני בי"ד — מתחייב בקנס על פי עצמו בהודאה זו, שאינה פוטרתו. והקשה על זה ה"תרומת הכרי"י: הרי שבועת

הוא תובע, ולא בושת ופגם. ולכן פטור לגמרי מכפירת בושת ופגם.⁴⁶

לדברי חכמים — אף בושת ופגם הוא תובע!

במאי קא מיפלגי? רבי שמעון ורבנן.

אמר רב פפא: רבי שמעון סבר, לא שביק איניש מידי דקוין⁴⁷, לא עוזב אדם מלתבוע דבר קצוב, של קנס חמישים כסף, שהם ממון קצוב לכל אונס, ותבע מידי דלא קיין של בושת ופגם.

ורבנן סברי, לא שביק איניש מידי דכי מודה ביה לא מיפטר, והיינו בושת ופגם שהם ממון, ותבע מידי דכי מודה ביה מיפטר, דהיינו קנס.

אבל הכא, בכולה מילתא הוא דכפר ליה. שהרי באומרו לא אנסתי ופיתיתי, הרי הוא כופר בכל התביעה שהוגשה נגדו, ובתביעה זו נכללת גם תביעת הממון של בושת ופגם!⁴⁵

הא, דינו של רבי שמעון, לא דמיה אלא לאומר לחבירו: תן לי חטיין שעורין וכוסמין שיש לי בידך. שבועה שאין לך בידו כלל! ואשתכח, ונמצא שרק חטיין הוא דלית ליה, הא שעורין וכוסמין אית ליה, דמיהיב משום שכפר ממון!

ואם כן, עדיין יש לבאר את דינו של רבי שמעון.

אלא, כי אתא רבין מארץ ישראל לבבל, אמר בשם רבי יוחנן: לדברי רבן שמעון קנס

הדרן עלך שבועת הפקדון

מודה ומתחייב. כיון שכאשר טוען התובע וכופר הנתבע, הרי שבתביעה הוא כופר ולא בחיובים אחרים. [וכן כתב הריטב"א]. ומבואר, שאם תבעו אבי הנערה "אנסת את ביתי — וחייב אתה לי בושת ופגם" וכופר הנתבע בשבועה, אף רבי שמעון יודה שחייב קרבן!

47. הקשה הריטב"א: מדוע שלא יתבענו שתיהן. גם הקנס וגם הממון? ותירץ, שאינו רוצה לתובעו תביעה גדולה בפעם אחת כדי שלא יקפוץ הנתבע, ויכפור וישבע ויפטר מהכל [וחושש המשביע שמה לא ימצא עדים אחר כך שיכחישו את כפירת הנשבע].

45. אף בזה ביאר הריטב"א דאמנם עיקר התביעה היא הקנס, מכל מקום כאשר כופר האונס והמפתה, ואומר "לא אנסתי ולא פיתיתי" הרי שכפירתו מתייחסת לכל התביעות הכלולות בטענת אנסת ופיתיתי. ואף בושת ופגם בכלל זה. ולכן מן הדין היה לו להתחייב.

46. הקשה הרמב"ן, שהרי מכל מקום יש לחייבו כיון שאומר לא אנסתי וכופר בבושת ופגם? ותירץ, אף על גב שאם כפר מעצמו, היינו שלא תבעו אבי הנערה אלא מעצמו כפר — חייב. אולם כאשר תובעו אבי הנערה בקנס והוא אומר "לא אנסתי", כופר הוא במה שהלה תובעו, והיינו בקנס. ואכן, אם היה תובעו בושת ופגם, שמה היה

פרק שבועת הדיינין

לשומר, כגון שומר חנם, וטוען השומר שנגנב הפקדון או נאבד ממנו, ישבע השומר שלא פשע בו, ושלא שלח בו ידו, ושאין הפקדון ברשותו.

ג. שבועת עד אחד, הנלמדת מדרשה [לקמן מ א] כאשר תובע אדם את חברו ממוין והוא כופר בו, ועד אחד מעיד כדברי התובע, ישבע הנתבע כדי להכחיש את העד.

ד. שבועת היסת שתיקנה חכמים⁽³⁾. והיא, כאשר הנתבע כופר בכל התביעה, ופטור מן התורה הן משבועה והן מתשלום, חייבוהו חכמים להישבע, כדי להפיס דעתו של התובע.

משנתנו, וכן עיקר הפרק, עוסקים בשבועת מודה במקצת דלעיל, שהיא מן התורה.

מתניתין:

א. **שבועת הדיינין**,⁽⁴⁾ שמשביעין את המודה במקצת הטענה —

שבועת הדיינים הינה השבועה שמטילין בית דין על הנתבע. ושונה שבועה זו מן השבועות האחרות ששנינו בפרקים הקודמים, בכך שהשבועות דלעיל, כגון שבועת העדות או שבועת הפקדון, נשבע אותם האדם מרצונו, כדי להיפטר מתביעתו של התובע. אולם שבועת הדיינים, אין האדם נשבע מעצמו, אלא בית דין מחויבים להשביעו.⁽¹⁾

בכלל שבועה זו הנידונות בפרק זה, ישנם ד' שבועות:⁽²⁾

א. שבועת מודה במקצת האמורה בתורה [שמות כב זח, וענינה יבואר להלן בפרק זה], כאשר אדם תובע את חברו שהוא חייב לו מנה, והלה כופר בחלק מן התביעה ומודה בחלקה, היינו "מודה במקצת הטענה" — הרי הוא חייב להשבע שבועת "מודה במקצת", שהיא אחת משבועות הדיינים.

ב. שבועת השומרים האמורה בתורה [שמות כב שם], אם הפקיד אדם חפץ אצל חברו

[רמב"ם פרק י"א מהלכות שבועות הלכה ז' והגהות מיימוניות שם].

4. הקשו הראשונים, הריטב"א הרמב"ן ועוד: מדוע הזכיר התנא רק שבועת מודה במקצת בכלל שבועת הדיינין. והלוא שבועת השומרים ושבועת עד אחד אף הן בכלל שבועת הדיינין? ותירצו, על אף ששבועת השומרין, בדיינין משביעין אותה, מכל מקום, שם אחר יש לה,

1. עיין בהקדמת ה"תפארת ישראל" לפרק זה.

2. ובנוסף לאלו, ישנם השבועות מדרבנן שבפרק כל הנשבעים, הנקראות אף הן "שבועות הדיינים". [רמב"ם שבועות יא ו].

3. שבועה זו נתקנה בימי האמוראים כמבואר בפרק האיש מקדש [קידושין מג ב] על דברי רב נחמן שם "והאידינא דתקון רבנן שבועה היסת"

ממין אחד ויודה לו בדבר ממין אחר [וכפי שיבואר להלן במשנה].

ואם אין ההודאה ממין הטענה — פטור משבועה.

כיצד, תהיה ההודאה ממין הטענה?

אם אמר התובע: **שתי כסף יש לי בידך**, וענהו הנתבע: **אין לך בידי אלא פרוטה** שהיא מטבע של נחשת — **פטור**⁽⁷⁾ משבועה. הואיל ותבעו כסף והודה לו

אין משביעין אותה אלא רק אם היתה **הטענה של התובע — לפחות שתי מעות כסף**.

ואילו **ההודאה** במקצת שהודה הנתבע, שעל ידה הוא מתחייב שבועה — צריכה להיות לפחות **בשה פרוטה**⁽⁵⁾. אך אם הטענה היא פחות משתי כסף, או ההודאה פחות מפרוטה, הרי הוא פטור משבועה.⁽⁶⁾

ב. כמו כן צריכה ההודאה להיות בדבר שהוא ממין התביעה, ולא שיתבענו על דבר

שעורין. ואינו יודע לו טעם. וכן כתב הכפותר ופרח בפרק ט"ז.

וכתב החזון איש [חושן משפט טז יח] בטעם הדבר, ששיעור המטבעות נמסר לדורות על פי משקל השעורין, בהיות שהמשקל אינו תולדה טבעית אלא מוסכמות שבכל דור ודור — אין למשקל את סגולת הנחציות למסור בו שיעורי תורה. ולכן שיערו הגאונים את שקל הקודש במשקל השעורה, שמשקלה טבעי, ומתקיים בכל דור.

נמצא, ששיעור הטענה של שתי כסף הנידון במשנה, הוא שלישי הדינר. שבדינר ישנם מאה תשעים ושתים פרוטות, שהם תשעים ושש שעורות, שהם ששה מעין. ושתי כסף שיש בהם ששים וארבע פרוטות, הרי הם שלושים ושתים שעורות של כסף.

6. בגמרא לקמן [מ ב] נחלקו רב ושמואל האם הטענה שטוען התובע, היא שצריכה להיות שתי כסף, כדעת שמואל, או שהכפירה שכופר הנתבע [חוץ ממה שהודה] היא שצריכה להיות שתי כסף, וזוהי דעת רב. ולפי זה, טענת התובע צריכה להיות לכל הפחות — שתי כסף ופרוטה.

7. פירש רש"י, שדין זה הוא רק היכן שטענו

ובכלל שבועת הפקדון היא [שאותה שנינו בפרק הקודם], שהרי על עסקי פקדון ושמירה היא באה, ולכן היא לא נכללה בשבועת הדיינים במשנתנו.

ואילו שבועת עד אחד לא נאמרה במפורש, אלא ממייעוט ילפינן לה [לקמן מ א]. ועל כן היא אינה נמנית בכלל שבועת הדיינים. ורק בשבועת מודה במקצת נאמר "ונקרב בעל הבית אל האלהים", ופירשו, דהיינו דיינים.

5. ביארו הראשונים, ששתי כסף הינן שתי מעות כסף, והמעה היא המטבע הקטנה ביותר מהמטבעות של צורי, ואין מטבע כסף פחות ממעה. ובמעה אחת כסף ישנם ל"ב פרוטות נחושת, ונמצא ששיעור הטענה של שתי כסף הוא ס"ד פרוטות.

ושיעור "פרוטה", כתבו הגאונים שהוא חצי "חבה". וחבה היא משקל גרגיר שעורה, ופירושה "גרעין" [בלשון ערבית, ומשקל החבה הינו 044.0 גרם במשקל ימין]. ולפי שיעור זה משערין את משקל כל המטבעות,

וכן כתב הרמב"ם בפירוש המשניות למסכת בכורות [ח ז]: וקבלה בידי מאבא מארי ז"ל שקיבל הוא מאביו ומזקינו איש מפי איש, שהגרגיר הזה שמשערין בו המשקל הוא גרגיר

במטבע נחשת, ששני מינים שונים הם. ולכן הודאה זו אינה ממין הטענה.

אבל, אם תבעו: שתי כסף וגם פרוטה יש לי בידך, וענהו הנתבע: אין לך בידי אלא פרוטה — חייב להישבע.

שהרי תבעו תביעה אחת הכוללת כסף ופרוטת נחושת. והוא הודה בפרוטת הנחושת, שהיא מקצת התביעה. והודאה זו נחשבת כהודאה ממין הטענה, וחייב.

ג. תבעו: מנה לי בידך, וענהו: אין לך בידי, הרי הוא פטור שהרי כבר בכל התביעה. וכופר בכל פטור משבועה דאורייתא.⁽⁸⁾

אך אם אמר התובע: מנה לי בידך, וענהו הנתבע: אין לך בידי אלא חמשים דינר — הריהו מודה במקצת הטענה וחייב להישבע שבועת מודה במקצת מהתורה.

ד. תבעו הבן אשר מת אביו והוא יורשו:

מנה יש לאבא אשר הפקידו בידך,

וענהו הנפקד: אין לך בידי מירושת אביך אלא חמשים דינר — פטור משבועה, מפני שהוא כ"משיב אבירה". שהרי היה יכול להעזי פניו, ולכפור ולהכחיש. כיון שרק כלפי בעל חובו אין אדם מעזי פניו. אבל כלפי בנו, שאינו בעל החוב אלא רק יורשו — מעזי!

ובעצם כך שהוא מודה לטענת הבן ומתייחס לטענתו, נחשב הדבר כאילו הוא משיב אבדה. וכשם שמשיב אבדה פטורוהו חכמים משבועה — כגון: שהשיב אדם אבדה לבעלים, והבעלים טוען כי אין זה כל סכום האבדה, ותובעו על כולה, פטורוהו חכמים משבועה, מפני תיקון העולם. שלא יחששו המוצאים שמא ישביעום, ומשום כך ימנעו מלהשיב אבדות⁽⁹⁾ —

והוא הדין כאן, פטורוהו חכמים מלהשבע, כדי שלא ימנע אדם מלהחזיר חוב ליורשים

9. כך פירש רש"י את טעמו של דין משיב אבדה, על פי המבואר במסכת גיטין מח ב "המוצא מציאה לא ישבע, מפני תיקון העולם".

אולם הרשב"א חלק על כך, שהרי במשנה שם — חייב הוא שבועה מעיקר הדין! כיון שהמאבד טוענו טענת ברי, שאומר הוא "שני כיסין קשורים מצאת לי" והוא אומר "לא מצאתי אלא אחת", ואם כן, טענתו של התובע, טענת ברי וודאי היא, ויש למוצא להתחייב שבועה כדין מודה במקצת, ורק מפני התקנה פטורוהו.

אבל, כאן במשנתנו, כאשר אין הבן תובעו בטענת ברי — הרי הוא הנתבע, כמשיב אבדה! ומן הדין יש לפוטרו, ואין צורך בתקנה, שהרי הוא נאמן במיגו שלא היה מודה כלל, והריהו

משקל שתי מעות כסף. אולם אם טענו שתי מעות כסף במטבעות — חייב. שהרי תבעו במטבע והודה לו במטבע. ובאופן זה, הרי היא הודאה ממין הטענה.

אכן רש"י מפרש את משנתנו לדעת שמואל [הובא בהערה הקודמת]. אך לדעת רב [שם], אין המשנה מפרשת את דין ההודאה ממין הטענה, אלא את דין שתי כסף, והיינו שצריכה הכפירה להיות שתי כסף.

8. ואף שלכאורה יש להשיעו שבועת היסת מדרבנן, שהרי כבר הכל, ודינו של הכופר בכל שנשבע שבועת היסת, וכמו ששינונו בגמרא לקמן [מ ב — מכל מקום, בזמן המשנה עדיין לא תקנו חכמים שבועת היסת של כופר הכל.

מהחשש שמא ישביעוהו.

[שקרן, ואינו נאמן].

אמר התובע: **מנה לי בידך**. והודה הנתבע **ואמר לו בפני עדים: הן**.

ו. אמר התובע: **מנה לי בידך**. אמר לו הנתבע: **הן**. ואמר התובע: **אל תתנהו לי**, אל תפרע לי את המנה שעליו אתה מודה לי — **אלא בפני עדים**.

למחר שב התובע **ואמר לו לנתבע: תנהו לי**, את אותו המנה עליו הודית לי אתמול! ואמר לו הנתבע **כבר נתתיו לך**, ופרעתי את חובי. **פטור** הנתבע משבועה ומתשלום, (10) אף שאתמול הודה!

למחר, כשתבעו **ואמר לו התובע: תנהו לי**, טען הנתבע: **כבר נתתיו לך**, ואיני חייב לך כלום! — **חייב** לשלם לו, מפני שצריך ליתנו בעדים כפי שסיכס עימו, ולכן כל עוד לא פרע לו בעדים — לא קיים את תנאו, וחייב! (12)

אבל, אם חזר בו הנתבע מהודאתו שהודה אתמול. וכפר ואמר: **אין לך בידי ולא היו דברים מעולם!** (11) —

ז. אמר התובע: **ליטרא מידה** (13) של זהב יש לי בידך, וענה הנתבע: **אין לך בידי אלא ליטרא של כסף**, ולא של זהב כמו שאתה תובע — **פטור**, משום שכסף וזהב שני מינים שונים הם, וכל שהדבר שהוא מודה

חייב ליתנו לתובע. שהרי הודה אתמול בפני עדים כי חייב לו. והודאת בעל דין כמאה עדים דמי, ואינו יכול לחזור בו, ואף בשבועה אינו נאמן, כיון שהוחזק כפרן

משיב אבידה.

או ימותו ושמא יתבענו המלוה פעם שניה לפי שאין ראייה שפרעו. [ואם שתק הלווה, שתיקתו כהודאה לדעת הרמב"ן וחייב לפורעו בעדים. אולם לדעת הרא"ש, אין שתיקתו מתפרשת כהודאה].

10. רש"י לקמן [מא א] הוסיף כי אף שאמנם פטור משבועת מודה במקצת דאורייתא, מכל מקום נשבע היסת מדרבנן.

הרשב"א חולק על כך, וסובר שאף היכן שלא קיבל עליו הלווה לפורעו בעדים — חייב לפורעו בעדים. משום ש"עבד לווה לאיש מלוה", ומחוייב לפורעו בפני עדים, כאשר ירצה המלוה!

11. רש"י לקמן [מב א] ד"ה אין לך בידי. ועיין בתוס' יו"ט למשנתנו.

והנה, הרישב"א לקמן שם, כתב בשם הרשב"א שדין זה הוא רק בהלוואה. אולם בפקדון, הדין עם הרמב"ן. שאם לא קיבלו, אינו חייב לפורעו בעדים.

12. א. כתב הר"י מיג"ש [וכן כתב הריטב"א לקמן [מ ב] שמהא שמעינן שאפילו אם אמר לו המלוה לאחר שעת ההלוואה, לפורעו בעדים — חייב לפורעו בעדים. שהלוא משנתנו דנה כאשר אמר לו זאת לאחר ההלוואה ובכל אופן חייב.

13. משקל רומי השוה למנה האיטלקי [והוא כעין שלוש מאות חמישים ושמונה גרם במשקל ימינן].

ב. הרמב"ן לקמן [מא ב], כתב שאם לא קיבל עליו הלווה לפורעו בעדים, אלא אמר לו 'אפרע שלא בפני עדים' — יכול שלא לפורעו בעדים. משום שחושש שמא ילכו העדים למדינת הים

ממין התביעה.

ה. אמר התובע: **כור תבואה יש לי בידך**, וענהו: **אין לך בידי אלא לתך**, חצי כור של קטנית! — פטור, לפי שאין ההודאה ממין הטענה.

אבל, אם אמר: **כור פירות יש לי בידך**,⁽¹⁷⁾ וענהו: **אין לך בידי אלא לתך** [חצי כור]⁽¹⁸⁾ קטנית — חייב בתשלום לתך הקיטנית. וכן חייב שבועה על שאר הפירות שתבעו. משום שהקטנית בכלל פירות היא, וההודאה היא ממין הטענה.

עליו אינו ממין התביעה, אין הודאתו נחשבת הודאה מחייבת, ולכן פטור משבועה ומתשלום⁽¹⁴⁾.

אבל, אם תבעו: **דינר זהב יש לי בידך**, וענהו: **אין לך בידי אלא דינר כסף** או טריסית⁽¹⁵⁾ או פונדיות⁽¹⁶⁾ או פרוטה שהם מיני מטבעות, חייב לשלם לו את מה שהודה, ואילו על השאר חייב להישבע שבועת מודה במקצת —

משום שהכל, כל סוגי המטבעות, מין מטבע אחת הן. ולכן נחשבת ההודאה בהן כהודאה

אין לך בידי אלא לתך קטנית" אין טענתו מוגדרת לחלוטין. כי יתכן שלתך קיטנית שווה יותר מכור תבואה, אף שמידתו היא מחצית מכור. ואם כן, לא מוכרח שיש כאן הודאה במקצת כיון שאין ידוע ערך התביעה וההודאה. והוכיח מכך הר"ן שאין צריך שתהיה התביעה וההודאה מוגדרת מכל הצדדים. אלא כיון שיש כאן תביעה והודאה מצד אחד, כלומר מצד המדה, שתובעו במדת כור ומודה לו בלתך — חייב!

והקשה החזון איש [חושן משפט סימן י"ב ס"ק י'] שאף אם די בכפירה והודאה בצד אחד, כגון במידת הדבר, כדי להתחייב בשבועה, הרי מכל מקום, אין כאן כפירה כלל בשווי הדבר. כיון שאם שוה לתך קטניות יותר מכור פירות, אין כפירתו כפירה!?

ועיין שם בדבריו שתירץ, כיון שתבע מתחילה כור פירות, וכשהודה לו בקטנית מתברר שתביעתו מעיקרה היתה תביעה לכור קטנית. [ונחשב שקדמה התביעה להודאה] אם כן, אף מצד השווי הוא תובע יותר ממה שהלה מודה, ולכן חייב. וע"ש.

18. רש"י [מב א] ד"ה לתך.

14. כך היא דעת רבה בר נתן בבבא קמא לה ב כי הטוענו חטיין והודה לו בשעורין, פטור אף מדמי שעורין.

15. מטבע זו נזכרת גם בתוספתא מסכת מעשר שני פרק ד הלכה י והלכה יד. וכתב רש"י לקמן [מ א] שטריסית היא מעה קטנה. ובמוסף הערוך כתב שהיא מטבע רומית השוה לג' איסרין [איסר — שמונה פרוטות], ובטריסית ישנם כ"ד פרוטות שהן י"ב שעורין. [ראה לעיל הערה 3]

16. גירסת יעב"ץ: פונדיון.

הפונדיון הינו מטבע איטלקי, וערכו ששה עשר פרוטות. וכן מבואר בהגהה על פירוש המשניות למסכת כלים [יז יב], ושם נדפס שהפונדיון הוא י"ח גרעיני שעורה, והגהות מים חיים שם הגיה וכתב שהוא שמונה גרעיני שעורה, וערכו ששה עשר פרוטות.

17. הקשה הר"ן [כד א מדפי הרי"ף]: מבואר במשנה לקמן [מב ב] "אין נשבעין אלא על דבר שבמידה ושבמשקל ושבמניין". כלומר, שתביעת התובע צריכה להיות בדבר שהוא מוגדר וברור. והלא בתביעה זו "כור פירות יש לי בידך —

כלולים בתביעה. ולכן אין ההודאה בהם נחשבת להודאה על תביעת השמן, אלא היא כ'טענו חייטין והודה לו בשעורין' ופטור. (20)

אמר רבן גמליאל: רואה אני את דברי אדמון. שראויים הם לפטוק כמותו.

יא. טענו שחייב לו כלים וקרקעות. והודה הנתבע בכלים וכפר בקרקעות. או שהודה בקרקעות וכפר בכלים — פטור. משום שאין נשבעים על קרקעות.

ולכן, גם ההודאה על קרקע, אינה מחייבת שבועת מודה במקצת על כפירת המטלטלין. וכן להפך, אין הודאת המטלטלין מחייבת שבועה על כפירת הקרקעות.

וכן אם הודה במקצת הקרקעות פטור.

אבל, אם הודה במקצת הכלים — חייב שבועה על מקצת הכלים שכפר בהם כיון שכפירת מקצת הכלים מחייבת שבועה כדין כל מודה במקצת.

ט. טענו התובע כי יש לו בידו חייטין. והודה לו הנתבע בשעורין שיש לו אצלו — פטור. ורבן גמליאל מחייב, משום שסובר שלא צריכה ההודאה להיות ממין הטענה. (19)

י. הטוען לחבירו בכדי שמן מלאים שיש לו אצלו. והודה לו הנתבע בקנקנים בכדים ריקים בלבד. ואילו בשמן עצמו — לא הודה לו.

אדמון אומר: הואיל והודה לו מקצת ממין הטענה שהרי גם הקנקנים הריקים היו כלולים בתביעת 'כדי שמן יש לי אצלך' וכיון שהודה באחד משני הדברים שתבע התובע [א. שמן, ב. קנקנים] — ישבע הנתבע!

וחכמים אומרים: אין ההודאה הזו הודאה ממין הטענה, שהרי טענתו של התובע היתה על השמן. ואילו הקנקנים, אינם ענין התביעה.

ואם כן נמצא, שלענין עיקר התביעה — כפר הוא בכולה. לפי שהקנקנים, אינם

על השעורין. ומשמע כן ממה שכתב שם הרמ"א שאפילו אם יודע הנתבע שחייב הוא לו שעורין — פטור. כיון שתביעת החייטין הרי היא כאילו מחל לו על השעורין.

20. ביאור זה הינו על פי הגמרא בכתובות קח ב. וכדעת שמואל [שהלכה כמותן] שהטוענו חייטין ושעורין והודה לו באחד מהם — חייב. לדעת אדמון, כיון שהודה בקנקנים הרי הוא כמודה באחד מהם ולכן חייב. ולדעת חכמים, אין זה נחשב כאילו תובעו חייטין ושעורין, כיון שהקנקנים אינם כלולים כלל בתביעה.

19. במסכת בבא קמא לה ב מסיק רבה בר נתן שפטור הוא אף מדמי השעורין!

ובטעם הדבר כתב הרמ"ה והובא ברא"ש בבא קמא פרק ג' סימן ט"ו שפטור משעורין משום שיכול המודה לומר לתובע "משטה אני בך" בהודאה זו, ולא נתכוין באמת להודות. ולפי שלא תבעו שעורין הרי שאין בהודאה זו כלום. וברא"ש שם ביאר הטעם שפטור, משום שכאשר תבעו חייטין, הרי זה כאילו הודה שאין לו שעורין בידו. ולכן פטור. וכן כתב השולחן ערוך [חושן משפט סימן פח סעיף יב].

אולם בדעת רש"י ותוס' [הובאו ברא"ש שם] וכן נקט הרמ"א שהטעם הוא, מפני שמחל לו

גמרא:

שנינו במשנתנו: שבועת הדיינין.

ודנה הגמרא: **היכי משביעינן ליה?** באיזה אופן משביעינן שבועה זו?

אמר רב יהודה אמר רב: משביעינן אותו בשבועה האמורה בתורה. דכתיב [אצל אברהם אבינו, כאשר השביע את אליעזר]⁽²³⁾ **"ואשביעך בה' אלהי השמים".**

והניחה הגמרא, שכוונתו לומר שמפסוק זה משמע שצריך להשביעו בשם המפורש.

אמר ליה רבינא לרב אשי: כמאן, לפי מי נאמרו דברי רב יהודה בשם רב, שמשביעינן אותו בשם המפורש? האם הם כרבי חנינא בר אידי, דאמר: בעינן שם המיוחד בשבועה. כלומר, כשנשבע, ישבע בשם המפורש?

אמר ליה רב אשי: אין צורך להעמיד כך. אלא אפילו תימא, שדברי רב הם גם לפי רבנן, דאמרי שאפשר להשביעו בכינוי, ולא צריך להשביעו דוקא בשם המפורש.

כי מה שאמר רב יהודה בשם רב שמשביעינן אותו בשבועה האמורה בתורה, אין הכונה דוקא לשבועה בשם, אלא נפקא מינה בדבריו שצריך ל**אתפושוי חפצא** [חפץ קודש] **בידיה.**⁽²⁴⁾

וכעת, מחמת חיוב השבועה על המטלטלין, חייב להישבע גם על הקרקעות. משום **שהנכסים שאין להן אחריות, דהיינו מטלטלין,**

[כלומר, שאינם אחראים לחובותיו של הבעלים, שאם נמכרו או ניתנו במתנה, אין בעלי החובות גובים מהם. מה שאין כן בקרקעות יש להן אחריות ובעל חוב גובה מהן].

— זוקקין [גוררים] את הנכסים שיש להן אחריות להשבע גם עליהן.

יב. אין נשביעינן על טענת חרש כגון שטען ברמיזה כי הלוא חרש האמור בגמרא אינו מדבר ואינו שומע⁽²¹⁾

וכן אין נשבעים על טענת שוטה וקטן. ואפילו אם הודה לו הנתבע במקצת על טענתו. גם כן אין נשביעינן.

יג. ואין משביעינן את הקטן אם תבעו גדול, והודה לו הקטן במקצת הטענה.

אבל נשביעינן ל"קטן".

הגמרא⁽²²⁾ מבארת, שגדול הבא מכח טענת אביו, שטוען "אבי מסר לך חפץ לפקדון", או שטוען "אבי הלוא לך כסף", הרי הוא נקרא "קטן", לפי שבא בטענת אביו, מורישו, ולכן נשביעינן לו.

וכן נשבעים להקדש: כאשר בא להפרע מנכסי הקדש — לא יפרע אלא בשבועה.

21. רש"י לקמן [מב א] ד"ה אין נשביעינן.

23. בראשית כד ג.

24. א. ביארו הראשונים, כי אף שמשביעינן אותו בנקיטת חפץ — לא בחפץ מצוה או בספר

22. דף מב א.

וכמו שמצינו בתורה אצל אברהם אבינו, שהשביע את אליעזר, ואמר לו "שים נא ידך תחת ירכי", והתפיסו בברית המילה, שהיא החפץ של מצוה היחידי שהיה להם אז.

וכדברי רבא, דאמר רבא: האי דיינא דאשבע בשם ה' אלהי השמים, שהשביע רק בכך, אבל לא התפיסו חפץ של מצוה בידו — נעשה כמי שטעה בדבר משנה, (25)

וזהו שאמר רב יהודה אמר רב "משביעין אותו בשבועה האמורה בתורה" — שיתפוס חפץ מצוה בידו, כמו אצל אליעזר ואברהם.

לפי שדברי האמוראים שאמרו את הדין של נקיטת חפץ, נחשבים כדברים המפורשים במשנה! ומשום כך, דיינן שלא השביעו בנקיטת חפץ — חוזר ומשביעו בשנית,

תורה הוא נשבע. אלא נשבע בשם או בכינוי. ומה שהוא אוהז ספר תורה בידו, הוא בכדי לאיים עליו ולהרתיעו מלהשבע לשקר. אך עיקר השבועה היא כמה שנשבע בשם ה' או בכינוי. וזהו עיקר תוקף השבועה.

ולכן, כיון שאין נקיטת חפץ עיקר השבועה אלא השם הוא העיקר, הרי שכל דין "נקיטת חפץ" נאמר רק בשבועת הדיינין. אך בשבועת הפקדון או בשבועת העדות — אף ששבועתו היא על ידי אחרים ודומה לשבועת הדיינין [שנשבע ע"י הבי"ד], מכל מקום, תיקנו חכמים שדין נקיטת חפץ, רק בשבועת הדיינין נאמר. וכדי לאיים עליו. [כך פירשו הרא"ש והראשונים, ובזה מיושבת קושית התוס' בד"ה "לאתפוש" שהקשו, מאי שנא שבועת הדיינין משאר שבועות].

אמנם, בקרית ספר פרק י"א מהלכות שבועות כתב שדין זה של נקיטת חפץ, הינו מדאורייתא כדכתיב "שים נא ידך תחת ירכי". ויש שרצו לומר שכך היא דעת התוספות.

ב. רש"י בד"ה ספר תורה כתב, שבדורותינו ביטלו הראשונים שבועה דאורייתא, לפי שעונשה גדול. ותיקנו לגזור על החייב שבועה, "ארור" בעשרה. וכדברי הגמרא לעיל [לו א] "ארור — בו שבועה". היינו, שבלשון ארור ישנה משמעות שבועה. ואם אמר אדם לחבירו בלשון ארור וקיבלו עליו — שבועה היא.

ומבואר ברש"י שאכן שבועה היא, אך היא פחות חמורה משבועה מפורשת. [וראה בר"ן שהביא, כי מהרי"ף והרמב"ם לא משמע כך. וכנראה שתקנה זו, אכן לא נתפשטה בכל ישראל].

וכתבו הגאונים [הובאו דבריהם בראשונים כאן] שיש הנוהגין להביא אצל הנשבע, ספר תורה ונאדות תפוחים, [על פי דברי מדרש ויקרא רבה פרשה ו' פסקא ג. וביאור ענין הנאדות התפוחים הוא, לאמר, שהנאד הזה היה מלא גידין ועצמות ועכשיו ריקם מכלום, כך המשביע את חברו לשקר, סופו יוצא ריקם. וכל שכן הנשבע לשקר, מאירין]

ועוד נוהגין להביא שם נרות דולקין וכן מיטה שנושאים בה את המתים. ומקללין בחרם בית הדין העליון ובחרם בית בדין התחתון. וצריך שיהיו שם עשרה כמו שכתב רש"י.

והתומים סימן פ"ז ס"ק מז כתב כי הטעם שצריך עשרה, הוא כדי להפחידו — שמא יבואו עדים ויכחישוהו [מחמת פרסום הדבר ע"י עשרה].

25. כתב רב אלפס בתשובה, והובאו דבריו בראשונים כאן, שהתובע לחבירו בבית דין בלא עד, וכפר בכל, ונשבע לו שבועת היסת בלא נקיטת חפץ, ואחר כך היה לו עד אחד המחייבו שבועת התורה בנקיטת חפץ — חוזר ונשבע! כיון שהשבועה הראשונה לא היתה בנקיטת

בנקיטת חפץ. (26)

ואמר רב פפא: האי דיינא דאשבע את החייב בשבועת הדיינין, והוא אווזו בידו בתפילין ולא בספר תורה, נעשה דיין זה כמי שטעה בדבר משנה.

שהלא אין משיעין בנקיטת חפץ על ידי שמחזיק הנשבע תפילין בידו, אלא רק בספר תורה בלבד, ולכן חוזר ומשביעו בנקיטת ספר תורה. (27)

ואומרת הגמרא למסקנה:

והלכתא כוותיה דרבא, האומר שאין שבועה בלא נקיטת חפץ.

ולית הלכתא כוותיה דרב פפא האומר משיעין אך ורק בספר תורה.

ומבאר הגמרא: הלכתא כוותיה דרבא — דהא לא נקיט חפצא בדיה, ולכן לא קיים את חיוב שבועתו.

ולית הלכתא כוותיה דרב פפא, דהא נקיט חפצא [תפילין] בדיה. ודי בכך כדי שלא נצטרך לחזור ולהשביעו, שהלא סוף סוף החזיק חפץ של מצוה בידו.

ומוסיפה הגמרא עוד בדיני השבועה:

שבועה של כל אדם, תיעשה כאשר הוא — מעומד.

שבועה של תלמיד חכם — כאשר הוא מיושב.

שבועה של כל אדם לכתחילה תיעשה כאשר

חפץ, לא נפטר בה מדאורייתא.

26. כתב המאירי: יש מי שאומר, שטעם החזרה הוא לפי שחושדין אותו לעבור על שבועה זו הואיל ונראית לו כשבועה מדברי סופרים. ומשיעין אותו שבועה הנראית לו כשבועת התורה, שודאי לא יעבור עליה. ולמדו מכאן שהחשוד על שבועת סופרים אינו חשוד לשבועת התורה.

ומוסיף המאירי: ולי נראה שאין זו ראייה. מפני שיש לפרש דברי הגמרא "חוזרין ומשיעין אותו", היינו מפני שלא עשו בו כדינו, ואין להם להקל. ואף גדולי המחברים [רמב"ם טוען ונטען ד יא] כתבו, שכל שבודאי נעשה חשוד לשבועת סופרים — חשוד לשבועת התורה. וכן הוא הדין, שהרי בעל עבירה מדברי סופרים חשוד על השבועה, כמו שיתבאר לקמן בפרק כל הנשבעין [מה א].

וכמו כן הקשה התומים [פז ל] איך נשבע

שוב אחר שחשוד הוא, ותירץ, שהואיל ותיקנו חכמים שתהיה השבועה בנקיטת חפץ, הוסיפו רבנן לתקנתן. ועקרו את השבועה הראשונה שנשבע בלא נקיטת חפץ, ועשאוה כאילו לא נשבע כלל.

27. מבואר, כי אף על גב שאין הלכה כרב פפא, מכל מקום יש להשביעו בספר תורה ולא בתפילין, אולם בדיעבד אם השביעו בתפילין — יצא, ואינו חוזר.

ועל דברי רב פפא שדיין המשביע בתפילין נעשה כמי שטעה בדבר משנה וחוזר, הקשה התוס', [וכן הקשה הרשב"א על מסקנת הגמרא שלכתחילה יש להשביע בספר תורה ולא בתפילין]: אפילו לכתחילה, אמאי לא נשביעהו בתפילין, והלא השבועה האמורה בתורה שנשבע אליעזר לאברהם — במילה לבד היתה. ולא בספר תורה. וכדכתיב שים נא ירך תחת יריכי?

מחזיק בספר תורה בידו. (28)

אולם של תלמיד חכם אפילו לכתחלה — די
כאשר מחזיק בתפילין. (29)

תנו רבנן: שבועת הדיינין אף היא בלשונה
נאמרה. תהא אמירת השבועה בכל לשון
שהנשבע מבין [וכמו שאר הדברים הנאמרים
בכל לשון, כגון קריאת שמע ותפילה].

לט-א **ואומרים לו בית דין, לנשבע: הוי יודע שכל
העולם כולו נודעזע בשעה שאמר הקב"ה**

**בסיני "לא תשא את שם ה' אלהיך
לשוא"!** (30)

ועוד אומרים לו בית הדין: **וכל עבירות
שבתורה נאמר בהן "ינקח", שמנקה הקב"ה
לעוון העובר את אותה העבירה. וכאן נאמר
"כי לא ינקח ה' את אשר ישא את שמו
לשוא"!**

עוד אומרים לו: **וכל עבירות שבתורה
נפרעין את עונש העבירה רק ממנו בלבד,
וכאן, בשבועת שקר, מענישין ונפרעין ממנו**

שמניח תפילין". וכתב הש"ך שלפי זה, בימינו
אין חילוק בין תלמיד חכם לעם הארץ. עד כאן
דבריו.

[אולם בדברי הגמרא "תלמיד חכם לכתחילה
מיושב", נראה כי מדובר בתלמיד חכם גמור.
שמחויבין לכבדו משום כבוד התורה. וכן מבואר
ברא"ש שכתב כי השבועה מעומד. משום
שהשבועה, כגמר דין היא. ואילו תלמיד חכם
מיושב משום שכבוד התורה עדיף.]

האורים ותומים ס"ק מ"ג חולק על הש"ך
וכתב שנראה בכונת רב האי גאון שרק המניח
תפילין כל היום כדרכם בימים קדמונים נשבע
בתפילין. אבל המניח תפילין בזמן קריאת שמע
פשיטא שצריך להחזיק ספר תורה בידו. שהרי
לא ברשיעי עסקינן שאינם מניחים תפילין.

ב. עיין בשו"ת חתם סופר [חושן משפט סימן
ע"ג] שנקט שאין תלמיד חכם יכול להישבע
כשהתפילין עליו אלא צריך לחלצם ולהחזיקם
בידו.

30. כתב רבינו יונה בשערי תשובה שער ג' את
מ"ה: ואם חייבו בית דין את האדם להשבע
שבועה. והוא יודע אשר פיו דיבר שוא, אסור
לקבל עליו השבועה לאמור "אנכי אישבע"
למען הפחיד את חבריו, אף על פי שאין לו

ותירך: אצל אליעזר ואברהם, לא נתחדשה
כל מצוה אחרת כי אם זו, ולכן נשבע במילה.
ועוד, לחפץ מצות המילה, היתה חשיבות כספר
תורה לגביהם!

28. כתב הרמ"א בחושן משפט סימן פ"ז סעיף
ט"ו: ויש אומרים שספר תורה, לאו דוקא. אלא
הוא הדין שאר ספרים שיש בהם שמות.

וכתב הסמ"ע שמדברי הרמ"א מוכח שסובר
ששאר ספרים עדיפי מתפילין. שהרי בתפילין
מבואר בגמרא שאינם אלא בדיעבד. ואילו לגבי
ספר תורה כתב הרמ"א שהוא הדין שאר ספרים.
ואם כן, ספרים — הרי הם לכתחילה. ועדיף
מתפילין.

והש"ך שם חולק על כך, וכתב דכיון שאפילו
שבתפילין לכתחילה לא משביעין, אם כן כל
שכן שבשאר ספרים לא משביעין. שהרי מצינו
בכמה מקומות שחמורה קדושת התפילין
מקדושת שאר ספרים. וודאי שאין תפילין שונים
מהם.

29. א. כתב הש"ך בסימן פ"ז ס"ק מא בשם רב
האי גאון שתלמיד חכם המובא בגמרא שנשבע
לכתחילה בתפילין — הוא על פי מה שאמרו
בסוטה [כב א] "איזהו תלמיד חכם — כל